

FUNDA SÖNMEZ ÖĞÜTLE
Sanayisizleşme, Konut Siyaseti, Orta Sınıf

FUNDA SÖNMEZ ÖĞÜTLE 1985'te Ankara'da doğdu. Lisans eğitimini Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, yüksek lisans ve doktora eğitimini Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2022 yılında tamamladığı doktora tezi, İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı (İTŞKV) tarafından "İlhan Tekeli Doktora Teşvik Ödülü"ne layık görüldü. Akademik ilgi alanları kentsel mekân, sanayisizleşme, soylulaştırma, eleştirel kent kuramları ve yaşlanma çalışmalarıdır. Bu alanlarda yazdığı makale ve kitap bölümleri vardır. 2015'ten beri Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün akademik kadrosundadır.

İletişim Yayınları 3402 • Araştırma-İnceleme Dizisi 578

ISBN-13: 978-975-05-3630-4

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FUNDA SÖNMEZ ÖĞÜTLE

Sanayisizleşme, Konut Siyaseti, Orta Sınıf

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
Giriş	9
Çöküşe hapsolmuş bir maden kenti ve "çöküş"ü sorunsallaştırmak.....	20
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE SANAYİSİZLEŞMEYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	27
Sanayisizleşmenin ardındaki dinamikler.....	27
Üretimden rantta: Sanayisizleşme ve sanayisizleşememe arasında Türkiye.....	35
İKİNCİ BÖLÜM	
SAHAYLA YÜZLEŞMEK VE SONRASI	45
Epistemolojik tutum ve araştırmacının konumu olarak arada kalmışlık.....	46
Verilerin toplanması.....	53
Verilerin yorumlanması.....	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ZONGULDAK'TA "ALTIN ÇAĞ" DAN SANAYİSİZLEŞMEYE	65
KİT kenti Zonguldak.....	69
Devletin geri çekilmesi.....	78

Epistemolojik engellere self-refleksif bakış: Nostalji nesnesi olarak Zonguldak ve nostaljiden beslenen doxalar.....	85
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZONGULDAK'TA SANAYİSİZLEŞMEYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	95
Metin üzerinde hayalî inşa edilen Zonguldak'tan günümüz Zonguldak'ına köprü olarak fiilen var olan neoliberalizm.....	96
Direnç hattı olarak mülkiyet sorunu.....	105
Direnç hattının aşınması: Mücadele alanı olarak mülkiyet sorunu.....	111
"Yeni Zonguldak"ın vitrini Kavaklık.....	118

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAVAKLIK'IN MEKÂNSAL, TOPLUMSAL VE SEMBOLİK YENİDEN ÜRETİMİ	131
Fiziksel uzam, toplumsal uzam ve sembolik uzam arasındaki ilişki.....	132
Zonguldak'tan Kavaklık'a bugün ve geçmiş panoraması.....	135
"...Eskiden kömür diyorduk onun gibi bir şey mi?...".....	136
Kavaklık'a geliş (ya da kaçış).....	154
<i>Reklam retoriğinin yer seçim stratejilerindeki yansımaları: Kaçış, güvenlik, yalıtılmışlık</i>	154
Kimler olmalı kimler olmamalı: İçimizdeki dışardakiler.....	167
<i>Mesafeli ilişkiler</i>	167
<i>Süzgeçten geçirme: Sosyal sermayenin gücü</i>	176
Zonguldak koca bir mecburiyet caddesi: Kavaklık'ın "kapalı site"leşmesi.....	181
SONUÇ	187
KAYNAKÇA	195

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AVM	Alışveriş Merkezi
BAKKA	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EKİ	Ereğli Kömür İşletmeleri
GMİS	Genel Maden İşçileri Sendikası
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yörelere
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TTK	Türkiye Taşkömürü Kurumu
ZBÖP	Zonguldak Bölge Ön Planı
ZESOB	Zonguldak Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği
ZTSO	Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası

GİRİŞ

1970'lerin küresel krizini aşmak iddiasıyla sahneye çıkan neoliberal ideoloji yaklaşık kırk yıldır kentsel çevreye müdahaleyi, sermayenin sınırlarını kaldırmak ve küresel çapta hegemonya sağlamak için stratejik bir araç olarak kullanıyor. Kentler kapitalizmin bu hırçın aşamasında kendi içinde homojenleştirilmiş¹ ve böylelikle hiyerarşik parçalara bölünmüş, sınırları çizilmiş, indirgenmiş, kimilerine yasaklanmış kimilerine geçit verilmiş, önce değersizleştirilmiş sonra yeniden değer biçilmiş mekânların üretiminde giderek daha

---

1 Lefebvre'e göre, kapitalizmin mekânı *soyut mekândır*. Kapitalizm, gerçek anlamda homojen olmayan ancak mekânı kontrol ve müdahaleye elverişli hale getirecek şekilde düzenlemek amacıyla "amacı, anlamı, 'hedefi' homojenlik" olan soyut mekânlar yaratarak ilerler (2014: 294-296). Başka deyişle "bir düzenin mekânı, mekânın düzeninde gizlidir" (Lefebvre, 2014: 296): "Sahte 'toplular' konutlar, ki aslında bunlar toplumsal izolasyondur. Çünkü (yine) paradoksal olarak, bu homojen olması için planlanan mekân parçaları: paylara, parsellere ayrılır. Kısıntılara dönüşür. Bu da gettolar, yalıtılmış alanlar, mahalle grupları, etrafla ve çeşitli merkezlere doğru düzgün birleşmiş sözde topluluklar üretir. Katı bir hiyerarşileşme söz konusudur: konut mekânları, ticari mekânlar, boş zaman mekânları, marjinaler için mekânlar, vb. Bu mekânın tuhaf bir mantığı hüküm sürer [...] homojenliğin altında 'gerçek' ilişki ve çatışmaları gizler" (Lefebvre, 2014: 26-27).

kullanışlı bir araca dönüştü. Türkiye de 2002’de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, “kentlerin ve kentsel hayatın neoliberal yapılandırılmasında geliştirilen başlıca politikaların” (Geniş, 2020: 12) zemini olan inşaata dayalı büyüme modeliyle bu küresel trendi yakaladı (!). Yirmi yıldır iktidarda olan ve 2023 seçimlerini kazanarak bu iktidarı beş yıl daha garantileyen AKP’nin başarısı, *konut siyasetini* (geliştirilen devasa altyapı projeleri ve gösterişli tüketim mekânlarının inşası da bu siyasetin bir parçası) siyasi hegemonyasını inşa etmek ve sürdürmek için bir neoliberal kalkınma projesine dönüştürmesinde aranmalı.

AKP’nin konut siyaseti öncelikle yıkıp-yeniden yapma ve ve boş(altılan) alanları zenginlik üretmek üzere “fethetme” girişimiyle kentleri birer şantiyeye dönüştürdü ve böylelikle palazlan(dırıl)an inşaat-gayrimenkul sektörünün katma değer ve istihdam yaratan faaliyetlerinden elde edilen sayısal/istatistiksel değerleri ulusal kalkınma ve ekonomik büyüme söylemlerinin yegâne somut göstergesi haline getirdi. Neoliberalizm, devlet müdahalesi ve düzenlemelerinin geri çekilerek piyasanın ilerlediği bir ilişkiyi değil, aksine devlet kurumlarının piyasa dostu düzenleyici girişimleri teşvik etmek dolayısıyla seferber edildiği bir devlet-ekonomi ilişkisini ifade eder (Brenner ve Theodore, 2005: 102). 1980 sonrası Türkiye’inde devletin inşaat sektöründeki büyümeyi kamu altyapı ve inşaat yatırımlarıyla ve yasal-yönetmelik düzenlemelerle desteklemesi, 2000 sonrasında ise kamuya ait arsa ve arazileri satış veya tahsis yoluyla inşaat yatırımlarına açarak ve Toplu Konut İdaresi’ni (TOKİ) genişleyen faaliyet alanları ve artan kaynaklarıyla konut ve arsa üretim alanında tek yetkili kurum/baş aktör haline getirerek (Balaban, 2016: 23-27) “el yükseltmesi”, söz konusu devlet-ekonomi ilişkisine örnek teşkil eder.²

---

2 Balaban, Türkiye’de inşaat sektörünün iki büyüme dönemine dikkat çekerek (2016: 23-27): İlki devletin kamu altyapı ve inşaat yatırımlarıyla sınırlı kalma-

Bununla birlikte neoliberalleşme *patika bağımlı* ve bundan kaynaklı *alacalıdır* (Brenner vd., 2010). Günümüzde neoliberal politikaların sonuçlarından etkilenmeyen herhangi bir coğrafya kalmamıştır; ancak bu etkiler farklı hızda, farklı derece ve biçimlerde, farklı coğrafyalara sığıyor. Bizim coğrafyamız ve daha genel olarak “Küresel Güney” olarak adlandırılan coğrafyalar geç sanayileşmenin ve bundan kaynaklı “kapitalizmin kıyısında köşesinde kalmış olmanın” sonuçlarını telafi etmek istercesine küresel ağlara tüketime dayalı bir kalkınma stratejisiyle hızlıca eklemelendi ve bunun sonuçlarını krizler coğrafyasına dönüşerek yaşıyor (Bayırbağ, 2020: 12). Yukarıda bahsedilen “el yükseltme” bu hızın bir gösterenidir, zira küresel ağlara yeterli sermaye ve altyapıyla değil, kent toprağı başta olmak üzere, toprak üzerindeki kamusal varlıkları piyasalaştırarak, eldekini tüketecek şekilde eklemeleniyor. Zenginlik kentsel ranta endeksli olunca *kentsel mekân krizlerin mekânı*, Türkiye de *mekânsal krizler ülkesi* haline geliyor (talep fazlası konut ve işyerlerinin bomboş durması sorunuyla beraber düşünülmesi gereken konut sorunu, mülksüzleşme ve ekolojik sorunlar ve daha nice). O halde şunu sormak gerek: 2000 sonrası Türkiye’inde “İnşaat Dayalı Büyüme Modeli” nasıl geniş kabul gördü? (Çavuşoğlu, 2016: 77) Sorunun cevabını birbirine açılan dört aşamada ele almak mümkün.

---

yıp yasal-yönetsel düzenlemelerle inşaat sektöründeki büyümeyi desteklediği 1980 sonrası dönemdir. Bu dönemde 1982-1988 arası yapımına başlanan yeni bina sayısı 56.361’den 139.995’e çıkmış, inşaat sektörü yatırımlarının gayri safi milli hasıla içindeki payı da 1982’de %5,2’den 1987’de %7,3’e yükselmiştir. İkinci büyüme dönemi ise yine devletin kesintisiz desteğiyle 2002’de başlar. Bu dönemde ülke genelinde yapımına başlanan daire sayısındaki artış (2002’de 161.920 iken 2010’da 907.451’e çıkmıştır) çarpıcıdır. İnşaat sektörü ise 2004-2007 %12’lik büyüme oranıyla ekonominin en hızlı büyüyen sektörü olmuş ve sektördeki istihdam oranları da hızlı artış göstermiştir. İkinci dönem 2008-2009 arası kısa bir kesintiye uğrasa da 2010 sonrası sektördeki büyümenin devam ettiği vurgulanmaktadır. Her iki dönemde de TOKİ kritik bir aktör olarak sahnede yer almaktadır.

Birincisi, konut üretiminin “kentsel arsa rantı üzerinden finansal spekülasyona” açılmasıyla konut arzı üzerindeki sınırların ortadan kalkması ve bu durumun inşaat müteahhitliğini ahbab-çavuş kapitalizmi biçiminde sürdürülen kârlı bir sektör haline getirmesidir (Gülhan, 2016: 37-41). İkincisi, kentsel dönüşümün, servetin yeniden (eşitsiz) dağıtımında kullanılmasıdır. Türkiye’de “neoliberal kentsel dönüşüm kampanyasının tanıtımında”, büyük kentler başta olmak üzere, kentleri saran gecekondulu mahallelerini devlet eliyle dönüştürmek temel bir rol oynamıştır (Yardımcı, 2020: 1519). Bu kampanyayı sürdürmenin yolu ise, evleri yıkılan gecekonduluları borçlandırarak ev sahibi yapmak, onları “neoliberal özne’ olarak borçlarının sorumluluğunu üstlen[en]” (Erman, 2016: 55) girişimci kent sakinlerine dönüştürmekten geçmiştir. Ancak Türkiye’de kentsel dönüşüm sürecinin salt yukarıdan aşağı dayatılan politika ve uygulamalarla değil, tabandan gelen toplumsal taleplerle de şekillendiği vurgulanmalıdır (Penpecioglu vd., 2022: 171). Kentsel dönüşüm, “kentsel ekonomiye ve yaşama tutunma kaygısın[daki]” (Penpecioglu vd., 2022: 171d) kent yoksullarının barınma ve mülkiyet edinme arzularıyla, iktidarın kitlesel desteğini artırma çabasını ve elbette bu kârlı stratejiye ellerini ovuşturarak hiç düşünmeden dahil olan piyasa aktörlerinin çıkarlarını ustaca kesiştirmiştir. En nihayetinde diyebilirim ki iktidarın “başarı”, modernleşme ve ekonomik büyüme söylemlerini kentsel rantlara ortak olma vaadiyle harmanlayarak, patronaj ilişkilerini ülke ekonomisi ve siyasetine yön veren *güdümlü bir pusula* haline getirmesi olmuştur.

Elbette bu bir kazan-kazan oyunu değil. Kent yoksulları ve onların yaşadığı yerler *neoliberal doxalarla* değersizleştirildi ve sermaye birikiminin önünü açan inşaat ve gayrimenkul faaliyetleriyle varlıklı yerleşimciler bölgenin yeni sakinini olarak *çağırıldı*. Gecekondulu mahalleleri dönüşürken, ge-